

Literatura in glasba: stičišča, presečišča in zmote (uvod)

Gregor Pompe, Marijan Dović, Andraž Jež

Pričujoči tematski sklop razprav s skupnim naslovom *Literatura in glasba* nadaljuje s preiskovanjem povezav, ki jih literatura spleta z drugimi umetnostmi. Z izbiro teme skuša odgovoriti sodobnim trendom v umetnosti, za katere sta značilna stapljanje umetniških praks ter vstopanje v sfere znanosti, politike in ekonomije. Zdi se, da sta ravno literatura in glasba spleti še posebej močne medsebojne vezi, zato smo želeli njuna stičišča in presečišča osvetliti z interdisciplinarno povezavo muzikološke in komparativistične analize.

Najznačilnejši primeri združevanja obeh umetnosti v glasbenem mediju so različne oblike glasbenega gledališča (opera, glasbena drama, instrumentalno gledališče, scenske kompozicije), samospjev, simfonična pesnitev in različne zvrsti vokalno-instrumentalne glasbe, medtem ko glasbeni elementi v literaturo prehajajo predvsem prek ritma, glasovnih stikov in metrike, z muzikalizacijo (instrumentalizacijo/glasovno orkestracijo) poezije, transpozicijo glasbenih oblik (fuga, kvartet) ter v zvočni in konkretni poeziji. Široko ostaja tudi polje medsebojnega vplivanja oz. navdiha, ki so ga pri literatih sprožila glasbena dela ali obratno. Tej problematiki se je mogoče posvetiti zlasti na dva načina: prek teoretske refleksije vzporednic med umetnostma in prek prediranja v značilnosti posameznih izstopajočih amalgamov literature in glasbe.

V fenomenološkem pogledu sta literatura in glasba dve vrsti umetnosti, različni v materialu, ki ga uporabljata, in v načinih njegove obdelave. Vendar obstajajo izrazite stične točke tako na ravni materiala kot na ravni njegove obdelave: zvok ni le osnovna gradbena prvina glasbe, temveč tudi pomemben del literarnega »znaka« (označevalec kot akustična podoba po Saussurju), v pomensko ravnino pa se glasbeni del literature zažre tudi prek intonacije. Podobno velja za formalni ustroj: že glasbenoanalitične oznake (stavek, perioda, cezura) jasno nakazujejo podobnost med glasbo in (literarno) retoriko, medtem ko bi tri najbolj izpostavljene jezikovne ravnine – fonetično/fonološko, sintaktično in semantično – mogli »prevesti« tudi v razpravljanje o glasbi. Toda omenjene vzporednice že razkrivajo tudi osnovno razliko: semantična ravnina, ki je za literaturo najpogosteje odločilna, je v glasbi najtežje ulovljiva in verbalno opisljiva (glasbeno-semantična ravnina je izmuzljiva, glasbi je težko pripisati primarne, neiz-

menljive pomeni); in obratno, literatura niti v svojih najradikalnejših formalnih eksperimentih ni zvedljiva zgolj na glasovno raven. Tipi jezikovnih in glasbenih znakov ter kvaliteta njihovih pomenov so si zato bistveno vsaksebi. Glasba lahko vpliva na literarnega ustvarjalca in ga spodbuja, kakor lahko tudi literarni impulz sproži nastanek glasbenega dela – vendar se iskanje skupnega mehanizma, »prevajanje« ali **vzporejanje med umetnostma**, pogosto spreminja v mučen epistemološki impresionizem. A to še ne pomeni, da takšen tip neskladja ne more voditi do nastanka številnih, tudi uspelih in povsem inovativnih umetniških del.

Tematski sklop *Literatura in glasba* se pričinja s pregledom različnih stikov med glasbo in literaturo, pri čemer avtor Gregor Pompe namenoma ostaja pri zaznamovani besedi »trki«, saj prihaja do končne ugotovitve, da vzporednice v resnici ne tečejo med literaturo in glasbo kot umetnostnima panogama, temveč med glasbo kot umetnostjo in jezikom kot materialnim substratom literature. Enega izmed zgodovinsko gledano zgodnejših medumetnostnih amalgamov predstavlja trubadurska poezija, za katero Boris A. Novak v svojem članku opozarja, da jo je treba razumevati tudi znotraj tretje umetnosti – plesa, ki je dal trubadurski literaturi oblikovno okostje. V nadaljevanju Novak analizira še popoln izomorfizem med kitičo in melodijo.

Od takšnih zgodnjih skladanj med umetnostma se je močno oddaljilo devetnajsto stoletje, ki se duhovnozgodovinsko dispartno razpira: po eni strani ga oblikuje rastoče zaupanje v empirizem, povezano z napredovanjem znanosti (mdr. uveljavitvijo Darwinove evolucijske teorije), po drugi strani pa predajanje kultu umetnosti, ki je pridobival izrazito metafizične poteze. Na Darwina se je tako naslonil Wilhelm Tappert s svojim konceptom »tavajočih melodij« (*wandernde Melodien*); z njegovo pomočjo John Neubauer na primeru priredb ljudskih pesmi pokaže, da melodična okostja ljudskih pesmi nimajo fiksnih identitet in da so – s Tappertovimi besedami – »tavajoči turisti«, ki se nenehno spreminjajo in prilagajajo novim okoliščinam. Na tradicijo metafizične duhovnozgodovinske logike devetnajstega stoletja pa opozarja Matjaž Barbo ob primeru Roberta Schumanna: glasba tu postane nosilka nove razsežnosti, izpovedovalka vere v privzdignjeno poslanstvo umetnosti, ki ji lahko prisluhne le izredno senzibilen posameznik. Samo takšnemu poslušalcu se odpira vpogled v transcendenčna prostranstva umetnostnega meta-sveta, ki jih omogoča stapljanje umetnosti v enovito celoto.

Na prvi pogled se zdi, da literaturo in glasbo v ozko medsebojno zvezo

postavljajo tudi analogije med Mallarméjevim utopičnim projektom *Le Livre* in strogo serialistično kompozicijsko tehniko, kakršno je po drugi svetovni vojni razvil predvsem Pierre Boulez. Vendar Nikša Gligo prek članka Hansa Zellerja odkriva izmuzljivo plat takšnih povezav, saj se zdi nekateri elementi v Mallarméjevem konceptu celo bližji aleatoričnim, torej naključnim kompozicijskim postopkom, kakršne je Boulez uveljavil v svoji *Tretji klavirski sonati*. Podobno aporijo raziskuje Andraž Jež, ki polemično spodbija širše uveljavljeno tezo o razbitju mimetičnega koncepta v modernistični umetnosti in kot protiargumente izpostavlja oblike fotorealizma in konkretne glasbe.

Marijan Dovič se ukvarja z vzporejanjem dveh improvizacijskih tradicij, baskovske *bertsolaritzæ* in jazzovske glasbe, pri čemer razkriva vrsto sorodnosti in tudi razlik. Izkaže se, da improvizacija ni povezana zgolj z izmuzljivim navdihom, temveč jo je treba razumeti kot večšino (*technè*). Na pomembno povezavo med glasbo in literaturo opozarja tudi Irena Novak Popov z analizo festivala *Senjam beneške piesmi* v Slovenski Benečiji. Prav ta kulturna prireditev je spodbudila prebivalstvo, med katerim ni bilo izobraženskih elit, h glasbenemu izražanju in posledično prek pridobljene nacionalne in kulturne samozavesti tudi k resnejši literarni aktivnosti.

Neposrednejše, bolj partikularno razmerje med literaturo in glasbo odkrivajo Mirjana Janakijeva, Radu Vancu in Gašper Troha. Janakijeva je prepričana, da glasbo pogosto najostreje obsojajo pisci, ki jo najbolj ljubijo. To pokaže na primeru Roberta Musila in Pascala Quignarda, pisateljev, katerih življenje je bilo tesno povezano z glasbo, pa vendar sta glasbo hkrati obtoževala številnih moralnih grehov. Glasbene teme obema pisateljema služijo kot nekakšno glasbilo, skozi katerega lahko literatura spozna in analizira samo sebe. Vancu svojo pozornost namenja dvema vidnima konfesionalnima pesnikoma: Johnu Berrymanu, ki je bil tesno navezan na Bachovo glasbo, in Mircei Ivănescuju, vse življenje obsedenemu s Chopinom. Tudi Vancu odkriva nenavadno razmerje: oba sta se navduševala nad deli predmodernih skladateljev, kar pomeni, da so harmonsko urejene, »apolinične« zvočne strukture očitno vplivale na disharmonično dionizično psihologijo in pesmi obeh konfesionalnih pesnikov. Gašper Troha v ospredje postavlja radijsko igro *Cortesova vrnitev* Andreja Hienga, ki jo je sedem let po nastanku v operni libreto predelal skladatelj Pavel Šivic. V primerjalni analizi obeh tekstov ugotavlja, da je Šivic spremenil žanrske poteze dela: če je Hiengov tekst še primer eksistencialistične drame, ki raste iz zavedanja metafizičnega nihilizma, skuša Šivic v libretu ves čas ohraniti religiozni sistem vrednot. Od tod se kaže, da je predstavljanje metafizičnega nihilizma, značilno za modernistične tekste dvajsetega stoletja, zaradi specifik glasbeno-gledališkega žanra v operi precej omejeno – kar

vnovič meče posebno luč na razmerje med literaturo in glasbo oziroma dokončno potrjuje, da je treba biti ob stičiščih med obema umetnostma vedno pozoren tudi na njuna razhajanja.